

DRUŽBENA ODGOVORNOST DO OKOLJA IN SISTEMI RAVNANJA Z OKOLJEM (ISO 14001, EMAS)

Blanka Kaker

Slovenski institut za kakovost in meroslovje, Tržaška c.2, 1000 Ljubljana

Fax: +386 1 4778 444, blanka.kaker@siq.si, www.siq.si

Povzetek: Potrošniki, delničarji in finančna skupnost, zaposleni, pogodbeni partnerji, vlada, širša družbena skupnost, nevladne organizacije, skratka različni deležniki, zahtevajo, da organizacije odgovarjajo za družbene in okoljske vplive in da o svojem ravnanju na tem področju tudi poročajo. Mnoge organizacije že desetletja vlagajo v varovanje okolja in uvajajo tehnične ukrepe, s katerimi zmanjšujejo ali preprečujejo onesnaževanje. Naraščajoča skrb in pritisk javnosti, naj se vzdržuje in izboljšuje kakovost okolja in zaščita človekovega zdravja, ter vedno bolj zahtevna zakonodaja vzpodbujajo organizacije, da namenjajo še več pozornosti možnim vplivom svojih dejavnosti, proizvodov ali storitev na okolje in integrirajo okoljska vprašanja v vse elemente svojega poslovanja. Tako celovite naloge se organizacija lahko loti s sistemom ravnanja z okoljem po standardu ISO 14001, ki pomaga uresničiti okoljevarstvena načela okoljske politike, obvladati morebitne nevarnosti za okolje, se nenehno izboljševati in prilagajati novim zahtevam kupcev, trga, zakonodaje, lastnim zahtevam ter napredku znanosti in tehnike. Evropska unija že skoraj 10 let uspešno izvaja regulativo EMAS – shemo ravnanja z okoljem in okoljskega presojanja. Zahteve regulative so v elementih, ki se nanašajo na sistem ravnanja z okoljem, enake zahtevam standarda ISO 14001. V drugih elementih, na primer pri okoljskem poročanju, notranji presoji in shemi zunanje verifikacije in registracije pa so zahteve podrobnejše in zahtevnejše kot v ISO 14001 in smernicah za presojanje. Družbena odgovornost do okolja vključuje oblikovanje takšnih poslovnih odločitev, ki zmanjšujejo negativne vplive na okolje in velikokrat tudi stroške proizvodnega procesa. Tako je organizacija lahko dejavna na področju varovanja okolja z uvajanjem sistemov ravnanja z okoljem (ISO 14001, EMAS), zmanjšanjem emisij, odpadnih voda in odpadkov, recikliranjem ter izrabljanjem virov na način, ki zagotavlja njihovo trajnost.

Ključne besede: *sistemi ravnanja z okoljem, družbena odgovornost, kupci*

SOCIAL RESPONSIBILITY AND ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEMS (ISO 14001, EMAS)

Abstract: Various stakeholders, such as consumers, shareholders, financial organizations, employees, contractual partners, government, society in general, nongovernmental organizations, require that organizations take responsibility for their social and environmental impacts, and report on their related activities. Numerous organizations have already been investing in environmental protection and taking technical measures to reduce or prevent pollution for decades. Public pressure and the growing concern for the maintenance and improvement of the environment and protection of human health, as well as increasingly rigid legislation, encourage organizations to start paying more attention to potential environmental impacts of their activities, products or services and to start including environmental issues in all elements of their operations. An organization can tackle such a complex task by establishing an environmental management system according to the ISO 14001 standard that assists organizations in meeting environmental principles of their environmental policies, controlling potential environmental risks, continually improving and adapting to new customer, market, legal and their own requirements, as well as to scientific and technical development. The European Union has been successful in implementing EMAS Regulation – Eco Management and Audit Scheme – for almost ten years. Environmental management system requirements of the Regulation are equal to those of the ISO 14001 standard, while the requirements concerning environmental reporting, internal auditing, and external verification and registration are more detailed and demanding in the Regulation than in the ISO 14001 standard and guidelines for auditing. Environmental social responsibility includes taking business decisions to reduce adverse environmental impacts as well as production process costs. In this way, an organization can be environmentally active by establishing environmental management systems (ISO 14001, EMAS), reducing emissions, waste waters and wastes, and recycling and exploiting resources to ensure their further existence.

Keywords: *environmental management systems, social responsibility, customers*

1 Uvod

Mnoge organizacije že desetletja vlagajo v varovanje okolja in uvajajo tehnične ukrepe, s katerimi zmanjšujejo ali preprečujejo onesnaževanje. Omejenost naravnih virov, naraščajoča skrb in pritisk javnosti, naj se vzdržuje in izboljšuje kakovost okolja in zaščita človekovega zdravja, ter vedno bolj zahtevna zakonodaja vzpodbujajo organizacije, da namenjajo še več pozornosti možnim vplivom svojih dejavnosti, proizvodov ali storitev na okolje in integrirajo okoljska vprašanja v vse elemente svojega poslovanja. Dobro okoljevarstveno vodenje mora tako poleg izpolnjevanja zahtev zakonodaje zajemati tudi celovito obvladovanje okoljskih vidikov proizvodne ali storitvene dejavnosti, uravnavanje stroškov in izkoriščanje virov ter odzivanje na zahteve in pričakovanja kupcev, lastnikov in preostale zainteresirane javnosti. Pomaga uresničiti okoljevarstvena načela okoljske politike, obvladati morebitne nevarnosti za okolje, se nenehno izboljševati in prilagajati. Tako celovite naloge se organizacija lahko loti s sistemom ravnanja z okoljem po standardu ISO 14001.

Standard ISO 26000 - mednarodni standard s smernicami za družbeno odgovornost (social responsibility, SR) bo organizacijam dajal navodila, smernice, opisoval koncepte, definicije in metode preverjanja. Standard definira družbeno odgovornost kot: dejanja organizacij, da prevzamejo odgovornost za vpliv svoje dejavnosti na družbo in okolje; dejanja:

- So usklajena z interesi družbe in trajnostnega razvoja,
- Temeljijo na etičnem vedenju in so zakonita,
- So integrirana v vse aktivnosti organizacije.

Standard opisuje tudi ključna področja družbene odgovornosti in o okolju kot enem od ključnih področjih pravi, da družbena odgovornost do okolja vključuje oblikovanje takšnih poslovnih odločitev, ki zmanjšujejo negativne vplive na okolje in velikokrat tudi stroške proizvodnega procesa. Tako je organizacija lahko dejavna na področju varovanja okolja z uvajanjem sistemov ravnanja z okoljem (ISO 14001, EMAS), zmanjšanjem emisij, odpadnih voda in odpadkov, recikliranjem ter izrabljanjem virov na način, ki zagotavlja njihovo trajnost. Družbeno odgovorne organizacije se torej ukvarjajo s preprečevanjem globalnega segrevanja, uravnoteženo porabo surovin in zemlje, ohranjanjem ekosistemov in naravnega okolja, spoštovanjem zanamcev.

2 Globalni ekološki problemi

Najpomembnejših ekološki problemi, ki jih posredno ali neposredno povzročajo (predvsem proizvodne) organizacije, so razlogi, da je upoštevanje ekološke problematike v organizacijah nujno.

2.1 Ozonska luknja

Ozonska luknja pomeni, da se gostota ozona v stratosferi redči in zato ne zadržuje dovolj UV sevanja. Tako so živa bitja lahko izpostavljeni nevarnim posledicam, saj UV sevanje povzroča opekline, staranje in kožnega raka, tanjšanje ozonske plasti pa učinkuje tudi na sposobnost rastlin pri fotosintezi, kar ima lahko zelo dolgoročne posledice na kmetijstvo in fitoplankton, ki tvori osnovo v prehranjevalni verigi. Dokazano je, da je tanjšanje ozonske plasti povezano z različnimi kemijskimi spojinami, kot so: fluorokloroogljiki (CFC), fluorokloroogljikovodiki (HCFC), haloni, idr., ki so izključno industrijskega izvora in so razviti za uporabo v industriji, na primer kot potisni plini v aerosolih za kozmetične, tehnične in farmacevtske namene, kot hladilna sredstva, penilna sredstva za izolacijo, topila in gasilna sredstva.

2.2 Globalno segrevanje ali učinek tople grede

V osemdesetih letih sta sprememba svetovne klime in ozonska luknja postali najbolj pereča globalna problema. Pri učinku tople grede gre za to, da ozračje prepušča sončno sevanje in zadržuje odvajanje toplote. Glavni povzročitelji tople grede so t.i. toplogredni plini; ti so predvsem: ogljikov dioksid, fluorokloroogljikovodiki, metan in dušikovi oksidi, koncentracija katerih z intenzivnejšo industrijsko dejavnostjo narašča.

2.3 Izguba habitata in biološke raznovrstnosti

Bogastvo rastlinskih in živalskih vrst je nujno za nadaljnji razvoj in ravnotežje v naravi. Organizacije so s svojimi posegi v naravo uničile že precej rastlinskih in živalskih vrst in otežile nekatere procese v naravi.

2.4 Onesnaževanje zraka, vode in tal

Medtem ko onesnaževanje zgornje atmosfere ogroža snovni predpogoj za življenje, pa je velika grožnja tudi onesnaževanje spodnje atmosfere. Po nekaterih ocenah že 20% svetovnega prebivalstva diha onesnažen zrak, ki presega zgornjo mejo onesnaženosti, določeno po WHO. Med najhujšimi onesnaževalci so kisline ter žveplov in dušikovi oksidi, ki večinoma nastajajo pri izgorevanju fosilnih goriv v industriji in pri transportu.

Voda je vir nastanka in pogoj za obstoj vseh živih organizmov. Obenem je osnova za izvajanje vseh gospodarskih dejavnosti, ki so neposredno ali posredno vezane na vodo ter odvisne od njene količine in kakovosti. Onesnaževanje voda je lahko neposredno (na primer direktni izlivi v reke) ali posredno (na primer pesticidi ali gnojila prek kmetijskih površin), kar se kaže v vse večji onesnaženosti podtalnice. Od sredine tega stoletja se je poraba vode potrojila, medtem ko se nivo podtalnic znižuje na vseh celinah. Pomanjkanje vode bo v prihodnosti nedvomno povzročilo tudi pomanjkanje hrane.

2.5 Strupene kemikalije

Danes se uporablja prek 500.000 kemikalij in za večino ne moremo napovedati, kakšen (ne)posreden vpliv bodo imele, ko so prosto v naravi. Na primer: poliklorirani bifenili (PCB) se uporabljajo v več kot 200 različnih oblikah pri proizvodnji plastičnih mas, električnih izolacijah ali v hidravličnih tekočinah. To so strupene snovi, ki se akumulirajo v človeškem organizmu in se ne izločajo.

3 Razvoj orodij na področju ravnanja z okoljem

Ravnanje z okoljem se je pred leti začelo z varstvom okolja; tako so organizacije predvsem skrbale, da so bili njihovi stranski produkti odstanjeni na zakonodajno predpisan način (čiščenje emisij). To pa organizacijam ni prinašalo dodane vrednosti in konkurenčne prednosti.

Dobro okoljevarstveno vodenje mora poleg izpolnjevanja zahtev zakonodaje zajemati tudi primerno (t.j. skladno z Mulejevim in Kajzerjevim zakonom zadostne in potrebne celovitosti) celovito obvladovanje okoljskih vidikov proizvodne ali storitvene dejavnosti, uravnavanje stroškov in izkoriščanje virov ter odzivanje na zahteve in pričakovanja kupcev, lastnikov in preostale zainteresirane javnosti. Pomaga uresničiti okoljevarstvena načela okoljske politike, obvladati morebitne nevarnosti za okolje, se nenehno izboljševati in prilagajati. Tako celovite naloge se organizacija lahko loti s sistemom ravnanja z okoljem po standardu ISO 14001.

Danes pa organizacije že veliko energije za doseganje okoljske učinkovitosti usmerjajo v faze zasnove in razvoja izdelkov ter izvajanja vseh proizvodnih in ostalih procesov.

3.1 Varovanje - zaščita okolja (zakonodaja)

Večina organizacij še vedno ni v zadostni meri motivirana za zmanjševanje negativnih učinkov onesnaževanja, če tudi drugi ne zmanjšujejo negativnih učinkov svojega delovanja na okolje. Vlada lahko z ekološko politiko vpliva, da se organizacije držijo okoljevarstvenih načel, pravil in zakonov. Pri izvajanju ekološke politike lahko država uporabi dve skupini instrumentov, to so regulativni (zakonodaja) in ekonomski (tržni) instrumenti.

3.1.1 Regulativni instrumenti

Z regulativni instrumenti se uravnavajo, omejujejo ali prepovedujejo aktivnosti organizacij, ki onesnažujejo okolje in zajemajo:

- ☐ norme kot določeno absolutno vrednost škodljive emisije, ki jo lahko doseže neki proizvajalec;
- ☐ predpise, ki zahtevajo zmanjševanje škodljivih emisij na enoto proizvoda;
- ☐ predpisano raven tehnologije;
- ☐ omejeno količino proizvodnje, lokacijske omejitve, itd.

Organizacije lahko zmanjšanje stroške, ki jih povzroči nespoštovanje zakonodajnih zahtev in so:

a) Neposredni stroški (kot posledica nepravilnega ravnanja z odpadki, okoljske dajatve, stroški za bolniške izostanke zaradi poškodb pri delu ipd.);

b) Posredni stroški (Globe in kazni zaradi kršenja zakonodaje na primer: Določbe Zakona o varstvu okolja: med cca 1.250 € in cca 375.000 € za pravno osebo, med cca 1.250 € in cca 12.500 € za odgovorno osebo).

3.1.2 Ekonomski instrumenti

Z ekonomskimi instrumenti lahko država posredno vpliva na varstvo in zaščito okolja. Gre za mehanizme, ki z vplivom na stroške in koristi spodbujajo takšno spremembo obnašanja organizacij, ki je zaželena s stališča varstva okolja. Skupne sestavine ekonomskih instrumentov so:

- ☐ obstoj finančnih spodbud,
- ☐ možnost prostovoljne aktivnosti.

Za večino organizacij je varovanje okolja še vedno bodisi zunanja prisila države (ki vpliva z regulativnimi in ekonomskimi instrumenti), ali jih v to sili tržna konkurenca (zahteve kupcev, dobaviteljev), ali pa je varovanje okolja nova možnost predstavitve v podobi, ki je potrošniku všeč (eko-marketing). Tudi v smislu družbene odgovornosti se marsikatera organizacija prostovoljno odloča za delovanje, ki bo okolju bolj prijazno, ter pri tem že upošteva dejstvo, da lahko ravnanje okolju bolj prijazno, hkrati pa lahko prihrani pri energiji, vodi, surovinah in zmanjšajo stroške pri odstranjevanju odpadkov. Ne gre več samo za sanacijo in odpravo škode, ki jo proizvodnja naredi okolju, pač pa proizvodnjo in uporabo načrtujejo tako, da sta okolju prijaznejši in da bi povzročili kar najmanj škodljivih posledic. Torej gre za bistveno posodobljen način razmišljanja v zvezi z industrijo in okoljem. Okolju prijazni način razmišljanja je začel prodirati tudi v gospodarstvo in industrijo, trg pa začenja delovati tudi na ekološkem področju. Pri tem lahko odigra pozitivno vlogo standard ISO 14001.

3.2 Sistemi ravnanja z okoljem (ISO 14001, EMAS)

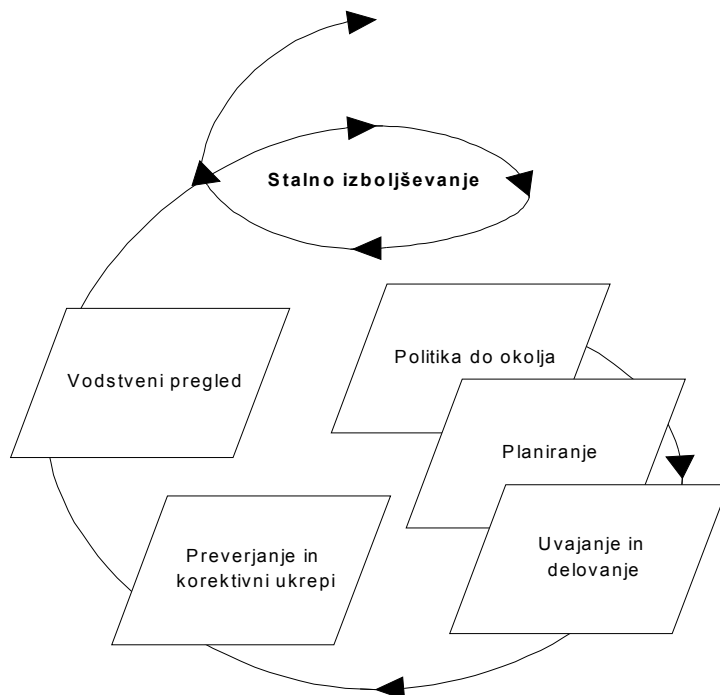
3.2.1 ISO 14001

ISO 14001 je mednarodni standard, v katerem so zbrane najboljše prakse in smernice, ki organizacijam pomagajo, da uresničijo okoljevarstvena načela, ki si jih zapišejo v okoljsko politiko, da obvladujejo okoljska tveganja ter da se nenehno izboljšujejo in prilagajajo novim zahtevam kupcev, trga, zakonodaje, lastnim zahtevam ter napredku znanosti in tehnike. Standard se lahko uporabi v proizvodnih in storitvenih organizacijah, v upravnih telesih od državne ravni do lokalnih skupnosti, v bankah in zavarovalnicah in drugod in velja po vsem svetu. Podjetja/organizacije se prostovoljno odločijo za vzpostavitev standarda.

Standard sestavljajo 4 glavne točke - predmet, zveza z drugimi standardi, definicije in sistem ravnanja z okoljem - ter informativni dodatki - napotki za uporabo specifikacije, povezava med ISO 14001 in ISO 9001 in literatura.

Standard ne postavlja posebnih kriterijev za rezultate delovanja sistema po ISO 14001, temveč le zahteva, da organizacija pripravi politiko do okolja in cilje, pri čemer naj upošteva obstoječo zakonodajo in okoljske vidike dejavnosti, proizvodov in/ali storitev organizacije, ki jih obvladuje in na katere lahko vpliva.

Zahteve za sistem ravnanja z okoljem so opisane v 4. točki standarda. Elementi so razdeljeni v 6 skupin. Struktura standarda ponuja sama po sebi delovanje v krogu **planiraj** (okoljska politika in planiranje), **izvajaj** (Implementacija in delovanje), **preveri** (Spremljanje in merjenje, Presoje ter Vodstveni pregled) in **ukrepaj** (Neskladnosti ter korektivni in preventivni ukrepi in rezultati vodstvenega pregleda).

Slika 3.2.1: Osnovna načela in struktura standarda ISO 14001.

Standard ISO 14001 vsebuje samo tiste zahteve, ki jih je mogoče objektivno presojati za pridobitev certifikacije in/ali izdajo lastne izjave o izpolnjevanju zahtev standarda. Njegov namen je priskrbeti organizacijam elemente učinkovitega sistema ravnanja z okoljem, ki jih je mogoče integrirati z drugimi zahtevami vodenja, tako da organizacije lažje dosegajo okoljevarstvene in ekonomske cilje. Končni cilj je v ravnovesju s socialno-ekonomskimi potrebami podpreti varovanje okolja ter preprečiti onesnaženje.

Standard ISO 14004 za sisteme ravnanja z okoljem vsebuje primere, opise in možnosti, ki pomagajo tako pri uvajanju in izboljševanju sistema kot tudi pri krepitvi povezav sistema s celotnim vodenjem organizacije. Namenjen je internemu zagotavljanju okoljevarstvenega vodenja procesov.

Podjetje lahko uporabi tudi podporne tehnike, kot na primer analizo življenjskega cikla proizvodov (Life – Cycle Assessment) , oceno vplivov na okolje, ocenjevanje tveganja, »ekodizajn« (design for environment),če to želi, vendar standarda tega ne zahtevata.

3.2.2 EMAS

Na področju sistemov ravnanja z okoljem je poleg standarda ISO 14001 v Evropi dobro poznana tudi shema EMAS (Management and Audit Scheme - sistem okoljskega ravnanja in presojanja). Vendar pa se za razliko od standarda ISO 14001 pri EMAS-u Slovenija nahaja bolj na repu evropskih držav. V Sloveniji sta namreč po EMAS shemi potrjeni le dve gospodarski družbi, medtem ko je drugače v Italiji, Avstriji in Nemčiji, kjer je shema razširjena tudi v šolstvu, turizmu, občinah in lokalnih skupnostih.

Zahteve regulative EMAS so v elementih, ki se nanašajo na sistem ravnanja z okoljem, enake zahtevam standarda ISO 14001. V drugih elementih, na primer pri okoljskem poročanju, notranji presoji in shemi zunanje verifikacije in registracije, pa so zahteve podrobnejše in zahtevnejše kot v ISO 14001. Zahtevnejši je tudi postopek ugotavljanja pomembnih okoljskih vidikov, ki ga sestavlja postopek prepoznavanja vseh okoljskih vidikov, opredelitev jasnih kriterijev, ki morajo upoštevati zakonske zahteve in ocenjevanja po kriterijih. Kriteriji morajo biti javni, razumljivi, ponovljivi in omogočati neodvisno preverjanje. Prepoznati je treba neposredne vidike lokacije in zmožljivosti (kot so emisije v vodo, raba naravnih virov...) in posredne (kot so vidiki, povezani z rabo in odstranitvijo proizvoda, investicijami, pogodbami, transportom...) in sicer v normalnih okoliščinah, pri zagonu ali zaustavitvi in predvidljivih izrednih razmerah, ter upoštevati pretekle (stari rezervoarji ali stara onesnaženja tal), sedanje in prihodnje (nova tehnologija) dejavnosti, proizvode ali storitve. Neposredne vidike organizacija obvladuje z internimi odločitvami vodstva, pri posrednih pa mora uporabiti svoj vpliv. V neindustrijskih organizacijah, na primer v lokalni upravi ali finančnih institucijah, so pomembni predvsem posredni vidiki.

Shema EMAS se od ISO 14001 ločuje tudi po odprtosti, odkritosti in periodičnem objavljanju preverjenih okoljskih informacij. Izjava zajema:

- opis organizacije, dejavnosti, proizvodov in storitev in umeščenost organizacije v okolico;
- okoljsko politiko in opis sistema ravnanja z okoljem;
- pomembne neposredne in posredne okoljske vidike in vplive na okolje, z njimi povezane okoljske cilje in povzetek podatkov o doseženih učinkih ravnanja z okoljem glede na zastavljene cilje (snovne bilance, tabele, primerjalni diagrami, grafi);
- druge elemente, ki zadevajo učinek ravnanja z okoljem, vključno z ukrepi za izpolnjevanje zakonodaje (primeri: politika oskrbe, pomembne odločitve in investicije, skrbi javnosti);
- podatke o preveritelju.

Podatki se prikazujejo tako, da omogočajo večletno primerjavo in izkazovanje napredka rezultatov ravnanja z okoljem. Kjer niso prikazani večletni trendi, je pomembno, da se vsako leto objavljajo iste vrste informacij, ki bodo omogočile zainteresiranim, da sami ugotavljajo trende, ki so zanimivi za njih. Neke vrste nadgradnja standarda ISO 14001 je torej namenjena ocenjevanju in izboljševanju učinkov ravnanja z okoljem v organizacijah ter informiranju javnosti o teh učinkih.

Postopek registracije po EMAS je dvostopenjski: SIQ kot edini slovenski preveritelj preveri organizacijo (izpolnjevanje vseh zahtev regulative, t.j. začetni okoljski pregled, kadar je primerno, sistem ravnanja z okoljem, okoljske presoje in njene rezultate ter zanesljivost, verodostojnost in pravilnost podatkov in informacij v okoljski izjavi), v register EMAS pa jo nato vpiše okoljsko ministrstvo. Postopek se ponovi vsake tri leta.

Organizacije s certificiranim sistemom ravnanja z okoljem, ki pripravljajo tudi letno okoljsko poročilo, že v veliki meri izpolnjujejo zahteve regulative EMAS. Slovenskim podjetjem bo največjo oviro predstavljala zahteva pa nenehnem izpolnjevanju zakonodaje, ostale zahteve pa se kot delovna pravila večinoma že uporabljajo. Čeprav marsikatera

organizacija ne bo vstopila v shemo EMAS pa je smiselno spodbujati izdelavo letnih okoljskih poročil, ki postajajo eno od pomembnejših orodij za promocijo okoljsko odgovornega podjetja.

4 Zaključek

Slovenske organizacije, ki so se v preteklosti odločale za uvedbo standarda ISO 14001, so imele največ dela z usklajevanjem svojega delovanja z zakonodajo, ki se je v zadnjih letih prilagajala evropski zakonodaji. To je masikje zahtevalo precejšnje investicije tako v opremo kot tudi na primer za dodatni monitoring. Tako se je še pred nekaj leti zdelo, da predstavlja uvedba tovrstnih standardov za organizacije bolj ali manj le stroške. Danes se zavaljo ukrepov in okoljskih programov, ki so posledica uvedbe sistema ravnanja z okoljem, v organizacijah že kažejo prihranki. Ti prihajajo naprimer iz naslova gospodarnega ravnanja z odpadki in tudi iz energetske učinkovitosti.

Prav tako pa se organizacije zavedajo, da je njihova uspešnost odvisna tudi od zaupanja kupcev, lastnikov, zaposlenih, pogodbenih partnerjev, širše družbene skupnosti, nevladnih organizacij in ugleda v družbi. Le-ti od organizacij pričakujejo odgovornost in transparentnost ter zahtevajo, da organizacije odgovarjajo za družbene in okoljske vplive in da o svojem ravnanju na tem področju tudi poročajo.

5 Omenjeni viri

- Cerar, G.: Razvojni problemi uvajanja ekološke standardizacije v podjetja, magistrsko delo Univerza v Ljubljani-Ekonomska fakulteta, junij 2000
- EMAS guidance, ki temelji na odločbi ES 681/2001 in smernicah ES 680/2001 Publikacija Komisije evropske unije
- Kaker, B.: Zunanja presoja EMAS, Gospodarjenje z odpadki, maj 2007
- Kaker, B.: Kaj prinaša standard ISO 26000, Družbena odgovornost in izzivi časa 2007, Maribor 2007
- Pribakovič Borštnik, A.: Shema okoljskega vodenja in presojanja – EMAS, Sporočila SIST, november 2004
- Pribaković, A., M. Zornik, T. Žagar: Odgovorno okoljsko delovanje, SIQ, 2004
- Spletna stran EU <http://europa.eu.int/comm/environment/emas>
- Standardi: SIST EN ISO 14001:2005 (Sistemi ravnanja z okoljem - Zahteve z navodili za uporabo), SIST ISO 14050 (Ravnanje z okoljem – slovar)
- Uredba EU No 761/2001 of the European parliament and of the council of 19 March 2001 allowing voluntary participation by organizations in a Community eco-management and audit scheme (EMAS), odločba ES 681/2001, Uredba komisije (ES) 196/2006 o spremembi Priloge 1 k uredbi ES 761/2001